

□ Пономарьов О.С. (Україна)
□ Ponomaryov O.S. (Ukraine)

ГНОСЕОЛОГІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ФІЛОСОФІЇ МОВИ

Аbstract. Cognitive functions and possibilities of language and their illumination are considered in modern philosophy of language. Basic contradictions, related to cognition by language means, are resulted. Determining progress of gnosiological possibilities of philosophy of language trends are exposed. The necessity of strengthening of attention philosophy of language is grounded to the critical analysis of these tendencies.

Загальна постановка проблеми. Істотна увага філософів, особливо західних, до проблем мови, прагнення глибоко осмислити цей феномен і його взаємозв'язки з мисленням, зі спілкуванням, а через них і з самою сутністю людини, з її індивідуальним та суспільним буттям при кожному досягнутому результаті відкриває нові цікаві й важливі аспекти мови. Одними з таких аспектів постають як гносеологічні можливості й суперечності мови, так і тенденції розвитку й використання мовного інструментарію у пізнавальній діяльності. Істотні зміни, що стрімко відбуваються сьогодні в усіх сферах суспільного життя, породжують множину проблем, в тому числі й мовних та комунікативних, які для можливості свого успішного розв'язання вимагають їх осмислення й пошуку надійних логіко-методологічних засад.

Отже, характеру важливої й актуальної проблеми набуває поглиблене пізнання природи і сутності самої мови та її функціонування і розвитку, перш за все в умовах глобалізації, постіндустріального суспільства й інноваційного типу світового розвитку. Ця проблема набуває особливо істотного значення саме сьогодні, коли бурхливий розвиток телекомунікаційних технологій і засобів кардинально змінює не тільки характер суспільного буття, а й сенс і зміст розуміння духовності, системи життєвих цілей і цінностей, в ому числі цілей і характеру пізнання й міжособистісного спілкування.

Зв'язок проблеми з актуальними теоретичними і прикладними завданнями зумовлений тією її значущістю, яка необхідна для ефективного використання мови і мовних засобів з метою успішного пізнання і розуміння все більш складних природних, соціальних, антропогенних

і техногенних об'єктів і процесів. Тим більш, що вони взаємо проникають один в одного й тісно переплітаються між собою. Вказана складність і зростання вартості як процесів пізнання, так і застосовуваного для них інструментарію все частіш вимагають об'єднання зусиль науковців різних країн світу. Їх спілкування і взаємодію ускладнюють не тільки проблеми мови (їх роль поступово спадає), а й ментальності, культурно-історичних традицій, інших чинників. Не варто вже й говорити про безмежне розмаїття індивідуальних особливостей мови й мовлення, культури спілкування й розуміння сказаного й почутого.

Життя і практика пізнавальної діяльності переконливо свідчать, що спроби певної уніфікації мовних засобів, норм і правил спілкування не дають очікуваних результатів. Зростання числа людей, що володіють іноземними мовами й інтенсивний розвиток процесів міжкультурної взаємодії при всіх своїх позитивах і негативах не усувають певних природних бар'єрів. До того ж ЮНЕСКО вважає, що необхідно зберегти всі існуючі мови й культури, бо їх розмаїття є важливою передумовою успішного розвитку всієї цивілізації.

Однак цими аргументами не обмежується зв'язок порушеної проблеми з актуальними завданнями, оскільки її аналіз має й важливе теоретичне значення в контексті загального розвитку філософії мови, відкриваючи для дослідників нові цікаві сфери досліджень, збагачуючи як саму філософію мови, так і методологію сучасних філософських досліджень.

Аналіз стану досліджень і публікацій з проблеми свідчить, що ні у підходах до її дослідження, ні у самому розумінні сутності філософії мови ще, на жаль, не існує ні ясності, ні хоча б якоїсь єдності думок. Хоча звісно, у філософії, на відміну від природничих наук, множинність підходів і певний плюралізм поглядів, навіть їх суперечливий характер, постають її багатством і показником прагнення до всебічного аналізу об'єкта дослідження.

Почнемо з того, що знаний мовознавець В. З. Панфілов в роботі, вже назва якої претендує на глибоке розкриття надзвичайно важливих аспектів порушеної проблеми, висловлює відвертий сумнів у доцільності існування самої філософії мови. За його словами, взагалі «говорити про філософію мови як об'єктивно існуючого явища такою ж мірою неправомірно, як, наприклад, про філософію каменя або крісла» [8, с. 14]. В той же час відомий нідерландський дослідник проблем філософії історії і логіки Франклін Р. Анкерсміт взагалі стверджує, що філософія 20-го

століття перебуває під чарівливістю мови і критично аналізує погляди Б. Рассела, Р. Карнапа, Л. Вітгенштейна, Г. Райла, Дж. Остіна. Розглядаючи різні версії філософії мови, він вважає, що, «незважаючи на множини розходжень чи навіть прямих суперечностей однієї одній, є одне спільне – уявлення про те, що мова є основною умовою можливості пізнання світу і надання йому значення, і що тому аналіз мови має для сучасного філософа таке ж значення, яке для Канта в Першій критиці мав аналіз категорії розуміння» [1, с. 70].

Дійсно, той же Л. Вітгенштейн писав, що «смісли набувають форму, порядок і зв'язок, тільки будучи розказаними», а Ф. Джеймсон підкреслював, що «світ доступний людині тільки у вигляді історій, розповідей про нього». Відомо ж, що розповідь здійснюється саме за допомогою мови. При цьому не відіграє істотної ролі форма використання цієї мови – у вигляді усного, або «живого мовлення», чи у вигляді письмового тексту.

Хоча цілком очевидно, що мова постає суто соціальним феноменом, викликає принаймні подив відсутність відповідної статті у відомому Словнику соціальних термінів за редакцією В. П. Андрущенко, хоча у ньому досить детально проаналізовано таке, тісно пов'язане з мовою явище, яким виступає спілкування [10]. Між тим, навіть простий перелік функцій мови дає вагомий підстави стверджувати про її суспільну природу. Дійсно, основними функціями мови звичайно вважають комунікативну, організаторську, культуротворчу, діяльнісну, пізнавальну, мислетворчу, інформативну, експресивну, емотивну, репрезентативну, естетичну тощо. Так, навіть мислення відбувається в нашій свідомості з використанням мовних засобів – понять, висловлювань, питань, відношень тощо. Не випадково В. Гумбольдт називав мову «органом, який творить думку».

Один з авторитетних українських фахівців у сфері філософії мови Ф. С. Бацевич пише, що «у структурі сучасного гуманітарного знання (насамперед логіко-філософського і лінгвістичного) статус філософії мови до сьогодні не визначений. Одні вважають філософію мови окремим напрямком досліджень живої людської мови (чи спеціальних штучних мов), інші – розділом філософії, логіки або лінгвістики; суміжною сферою досліджень згаданих наук; спеціальним підходом до мови загалом та її одиниць і категорій; методологією мовознавчих досліджень; аналізом окремих філософських і лінгвістичних проблем тощо» [4, с. 19-20].

Уявлення про недостатню визначеність сенсу поняття філософії мови може ставати результатом знайомства з авторитетними філософськими виданнями, в тому числі енциклопедичного характеру. Так, В. Альстон, впевнений, що про зміст філософії мови свідчить коло її основних проблем, якими він вважає теорію розуміння, значення, концептуальний аналіз тощо. Така невизначеність предмета філософії мови певною мірою зберігається й сьогодні, хоча сама філософія мови плідно розвивається, збагачуючи і сферу лінгвістичних знань, і саму філософію.

На наше переконання, сьогодні філософія мови є важливою сферою саме філософських досліджень, які мають висвітлити визначальну роль мови не тільки в бутті людини як соціальної істоти, а й у пізнанні нею зовнішнього світу і самої себе. Звідси випливають цілком природні питання про роль і місце мови в загальній структурі індивідуальної і суспільної свідомості, в структурі знання й діяльності. Тому такий пильний інтерес до цих проблем виявляють багато представників західної філософії. Вони цілком справедливо вбачають в дослідженні проблем філософії мови своєрідний ключ до розуміння феноменів мислення, знання і самого розуміння.

Вважається, що у витоків філософського осмислення феномену мови був ще Аристотель. Істотний внесок у процеси цього осмислення в межах класичної системи філософських знань належить І. Канту, Ж.-Ж. Руссо, Дж. Мілю, В. Гумбольту та іншим знаним вченим. Для становлення ж власне філософії мови характерним стає перехід до рефлексії над лінгвістичними сутностями: поняттями, термінами, реченнями тощо та їх логіки їх побудови, перехід до аналізу самого дискурсу як важливого прояву мовної діяльності.

Розвиток аналітичних логіко-лінгвістичних напрямків філософії мови пов'язаний з іменами Г. Фреге, Ф. Рамсея, Б. Рассела, Р. Монтеню та інших. Ф. де Соссюр відомий як автор структурної лінгвістики. К. Доннеллан, Ю. Хабермас, вже згадуваний Дж. Остін, Г. Грайс та інші відомі як дослідними проблем використання мови. М. Фуко і Ж. Дерріда аналізують проблеми мови в межах постструктуралізму.

Значними досягненнями відзначається й українська школа філософії мови. Вони пов'язані з цікавими і плідними дослідженнями Д. Руденка, Ю. Сватка, Ф. Бацевича, С. Вакулєнка, С. Заветного, О. Бурової, В. Прокопенка та інших. Аналізуючи стан української філософії мови, Ф. Бацевич чітко і недвозначно підкреслює, що «для нас філософія мови – це наукова

царина пізнання колективно та індивідуально (через культуру та психологію) усвідомлюваної онтології буття крізь *категоріальний* простір мови» [2, с. 56]. Більш того, вчений абсолютно впевнений в тім, що «є всі підстави вбачати прекрасні перспективи розвитку не лише *філософії мови в Україні, а й української філософії мови*» [3, с. 64].

На перший погляд може уявлятися, що наведений огляд скоріше має відношення до загального стану філософії мови та розуміння її сенсу, ніж до проблем її пізнавального значення й тим більш до гносеологічних тенденцій її розвитку. Однак, по-перше, загально визнано, що однією з центральних проблем філософії мови виступають саме її пізнавальні функції й можливості їх реалізації. По-друге, мова виступає основним засобом не тільки пізнання природи й суспільства, але й формування життєвих цілей і цінностей, тому її гносеологічні аспекти тісно пов'язані з аксіологічними, а отже, виступають важливим чинником впливу на духовно-культурні і ціннісні вектори суспільного розвитку. По-третє, як це не парадоксально, зміни дійсно тектонічного характеру, які відбуваються сьогодні у всіх сферах суспільного життя і які не можуть не торкатися мови, її цілей, умов і характеру використання, ще не стали предметом належного філософського осмислення саме в контексті тенденцій розвитку пізнавальних функцій мови.

Отже, сьогодні, на наш погляд, **недостатньо дослідженими аспектами проблеми** лишаються як власне пізнавальні можливості мови в загальній структурі філософського її дискурсу, так і особливо провідні тенденції та перспективи їх використання й розширення в контексті інноваційного типу світового розвитку й зростання необхідності в поглибленому розумінні тієї множини процесів, що його супроводжують. Актуальність же поглибленого аналізу гносеологічних тенденцій розвитку філософії мови тісно пов'язана як з потребами самої цієї філософії, так і з необхідністю формування нової парадигми пізнання, яка б відповідала реаліям сьогодення.

Мета даної роботи і полягає у спробі, по-перше, проаналізувати самі пізнавальні можливості філософії мови, по-друге, більш чітко визначити їх позитиви і негативи й розкрити суперечності, а по-третє, розглянути можливі тенденції розвитку з тим, щоб їх враховувати в освітній практиці.

Безумовно, йтиметься і про необхідність підвищення рівня культури філософського мислення і культури спілкування, відновлення ролі

ціннісних, етичних і естетичних можливостей мови та їх філософського аналізу, а також про необхідність впровадження його результатів в освітню практику.

Виклад основного матеріалу. Мова є не просто засобом спілкування й інших форм взаємодії людей. Вона виступає основним способом існування і функціонування людської свідомості, фактично визначаючи буття людини. Разом з тим мова стає дедалі все більше ще й основним джерелом і засобом пізнання людиною світу. Дійсно, сучасна людина практично не користується засобами безпосереднього чуттєвого пізнання. Всю суму знань про світ вона отримує опосередковано, від інших людей, переважно від батьків і педагогів, з книжок та засобів масової інформації. І всі ці знання вона сприймає за допомогою мовних засобів.

Вже тільки наведені обставини вимагають філософського осмислення сутності мови, її природи і функцій. Системно це може відбуватися лише в межах спеціальної сфери філософських знань, якою й виступає філософія мови. Тому в Новій філософській енциклопедії чітко зазначається, що філософія мови – це дослідницька галузь філософії, в якій не просто аналізується взаємозв'язок мислення і мови, а виявляється конституююча роль мови, слова і мовлення у різних формах дискурсу, у пізнанні і в структурах свідомості та знання [7].

Звичайно більшість людей глибоко впевнені, що основною й чи не єдиною функцією мови є комунікативна, оскільки за її допомогою люди спілкуються між собою. Але спілкування може мати різні цілі, приймати різні форми й приводити до різних результатів. Природа ж мови зумовлює необхідність її використання для взаєморозуміння між людьми. А це також передбачає, щоб за її ж допомогою люди домовлялися про спільні принципи, норми і правила користування нею. З цього приводу нам вже доводилося писати про те, що «міжособистісне спілкування і взаємодія взагалі, не говорячи вже про спільну діяльність, вимагають не тільки певного рівня взаєморозуміння між її учасниками, а й певної єдності у світорозумінні, певної міри єдності поглядів на суспільство, на цілі, сенс і характер своєї діяльності. Така ж єдність (нехай обмежена, суперечлива, але об'єктивно існуюча) є одним з результатів надзвичайно складного і також суперечливого феномену, яким є соціальне пізнання» [2, с. 5].

Отже, соціальне пізнання, як і будь-яке інше пізнання взагалі, тісно пов'язане зі спілкуванням і з мовою як основним його засобом. Однак мова як специфічний суспільний феномен не зводиться тільки до спілкування.

Так, швейцарський лінгвіст Ф. де Сосюр визначав два модуси існування мовних явищ. Одним з них він вважав власне мову як потенційну систему об'єктивно існуючих, соціально закріплених знаків, за допомогою яких співвідносяться між собою поняттєвий зміст і його звучання, а також систему норм і правил їх поєднання та використання. Другим модусом він вважав мовлення як практичну реалізацію мови, її одиниць і категорій, а також говоріння, яке має протяжність у часі, звукову чи писемну форму вияву та форму внутрішньої мисленнєвої діяльності, в тому числі форму внутрішнього діалогу.

Сама філософія мови, як, до речі, і вся філософія, також значною мірою формується, передається і циркулює у певному середовищі завдяки мовним засобам. Тому дослідження пізнавальних можливостей мови і обмежень, які існують в межах філософії мови, стикається з такими ж труднощами та суперечностями, які стоять на шляху пізнання, наприклад, сутності освіти та її гносеологічних аспектів. По-перше, не можна не бачити того об'єктивного факту, що мова при цьому виступає не тільки об'єктом пізнання, а й його інструментом, основним засобом. А це вимагає пошуку і цілеспрямованого застосування в процесі дослідження якихось зовнішніх, екстралінгвістичних інструментальних засобів та відповідної методології.

По-друге, для природної мови характерною є надзвичайно широка варіативність вираження одного й того ж смислу за допомогою різних слів та їх сполучень. Не випадково той же Ф. Анкерсміт відзначаючи положення про філософію мови двадцятого століття, згідно з яким «проблема того, яким чином мова могла б демонструвати складну картину реальності в контексті теорії текстів краще, ніж в термінах індивідуальних речень (професійний інтерес історика!) взагалі не розцінена як проблема, тобто кожний дослідник не хотів бачити проблему тут, хоча б для того, щоб не мати справи з тими труднощами, з якими стикаються при аналізі речень та їх частин» [1, с. 71].

По-третє, мовлення як основний зовнішній прояв мови, який здатний піддаватися аналізу, об'єднує достатньо широку сукупність різноманітних складників. Крім власне говоріння (і слухання, без якого не може бути ні пізнання, ні розуміння), спілкуванням вважаються також процеси писання (і відповідно, читання) та обдумування як почутого, так і того, що необхідно сказати. Багато дослідників до мовлення відносять і результати зазначених його проявів. Маються на увазі тексти, дискурси та цілісні їх

фрагменти, а також результати їх фіксації в пам'яті, на письмі чи в електронному вигляді. Це розмаїття ускладнює можливість системного підходу до гносеологічного аналізу феномену мови та її пізнавальних властивостей.

По-четверте, не можна й відривати мовлення від мови, оскільки саме й цілісна єдність, власне, й визначає сутність феномену мови. В процесі мовлення відбувається реалізація мовних кодів, яка є сутнісним проявом комунікативних функцій мови. Беремо на себе сміливість висловити два таких, можливо, дещо несподіваних припущення. Перше з них полягає в тому, що спілкування завжди тією чи іншою мірою є діалогічним. Дійсно, навіть у тому разі, коли активний комунікатор виступає з монологічною промовою, його слухач (чи слухачі) сприймаючи інформацію та вслухаючись у неї, свідомо чи несвідомо осмислюють її, у своїй уяві чи то погоджуються з нею, схвалюють її сенс, чи не погоджуються, заперечують та відкидають її, навіть не проговорюючи цього вголос. Друге моє припущення полягає в тому, що навіть читання текстів також є своєрідним діалогом, хоча й рознесеним у просторі й часі, між автором і читачем. Справа в тому, що читач може сприймати і розуміти текст по-своєму, його розуміння може істотно відрізнятись від того сенсу, який вкладав у нього автор. В цих моментах гносеологічні аспекти мови тісно переплетені з герменевтичними, що також ускладнює можливість рефлексії.

По-п'яте, сам по собі феномен міжособистісного спілкування, який є об'єктом застосування мови та її можливостей, метою цього застосування й неодмінною передумовою нормальної взаємодії між людьми, також постає складним конструктом суспільного буття і його важливим атрибутом. Тому не випадково філософія спілкування посідає сьогодні помітне місце в системі актуальних завдань філософського осмислення сучасності [6]. Тим більш, що широкий спектр складних, але цікавих проблем спілкування лишається ще недостатньо дослідженим. І з часом та зміною характеру суспільного буття ці проблеми тільки ускладнюються, а їх число зростає. Так, нам вже доводилося розглядати деякі важливі проблеми розуміння феномену спілкування в загальному контексті філософії мови [9].

Поняття мови і мовлення невід'ємні одне від одного, тому вони стали одними з основних категорій лінгвістики і філософії мови в першій половині ХХ століття. З розвитком гуманітарного знання сьогодні стає зрозумілим, що їх недостатньо не тільки для з'ясування пізнавальних можливостей мови та філософії мови, але й для належного збагнення самої сутності феномену мови. Прискорення процесів міжкультурної

комунікації та їх інтенсифікація разом із зростанням сфер застосування водночас і розширюють можливості пізнання (в тому числі й інших мов і культур), і ускладнюють пізнавальні процеси внаслідок існування соціокультурних, ментальних, психологічних, життєво ціннісних, релігійних та інших відмінностей. Навіть саме поняття комунікації увійшло у обіг лінгвістичної науки і філософії мови комунікації стало широко вживатися в лінгвістичній науці та філософії мови з другої половини ХХ століття.

Це також пов'язано із зростанням ролі спілкування, в тому числі як засобу розвитку індивідуальної і суспільної свідомості, засобу пізнання і суспільного буття взагалі. Адже навіть індивідуальне буття людини як суспільної істоти, не говорячи вже про можливості її пізнавальної діяльності, визначальною мірою залежать від спілкування з іншими людьми. Більш того, як свідчить життєва практика, вони взагалі неможливі поза спілкуванням. Таким чином, людина виступає своєрідним результатом і продуктом процесу спілкування і тому має вважатися інтерсуб'єктивним утворенням.

Ця обставина породжує ще одну гносеологічну проблему – потребу у пізнанні іншого, або, як вказують деякі дослідники, проблему розуміння сутності і відношень між «Я» і «Ти». У зв'язку з цим не можна не погодитися з С. Л. Франком стосовно того, що «цілком очевидно, що «ти» не є предметом пізнання – ні абстрактного пізнання в поняттях, ні навіть пізнання-споглядання, яке передує йому та його обґрунтовує. Воно «дає нам знати про себе», зачіпаючи нас, «проникаючи» в нас, вступаючи у спілкування з нами, деяким чином «висловлюючи» себе нам і пробуджуючи в нас живий відгук» [11, с. 191].

При цьому виникає маса колізій психологічного, етичного, естетичного та іншого характеру. Сьогодні серед них істотне місце належить такому суто гносеологічному і в той же час етичному аспекту, як можливість довіри та міра цієї довіри до партнера та до його слів. Тому цілком виправданим постає прагнення проникнути у його думки і наміри, зіставити свої та його цілі й інтереси, в тому числі ті, які ми спільно з ним і кожен окремо ставимо перед нашим спілкуванням. Ми вже не чіпаємо таких питань, як загроза і безпека, що можуть бути притаманні спілкуванню тощо.

М. Хайдеггер відзначав, що «в розумінні світу власне «Я» завжди є співрозумілим, розуміння як таке є завжди розуміння навколишнього світу» [12, с. 7]. Цей видатний німецький філософ, автор фундаментальних

розробок з герменевтики, показав наявність тісного зв'язку між розумінням і якістю людського життя. Ця ж якість є похідною від соціальної організації людей у суспільстві, від їх спільної діяльності та спілкування між ними, а отже й від характеру функціонування мови в конкретному соціумі. Навіть якщо істотно спрощувати картину, можна представити складну систему взаємозв'язків у вигляді такого ланцюжка: «мова – соціальна організація – якість життя – культура – характер спілкування – розуміння».

Тут доречно нагадати нашу тезу про суперечливість гносеологічних аспектів мови. З одного боку, вона відкриває перед людиною можливість пізнання у відносно стислий час у «спресованому» й систематизованому вигляді величезних обсягів відомостей про зовнішній світ, які вона поза спілкуванням, шляхом чуттєвого пізнання, не змогла б засвоїти протягом всього свого життя. Але з іншого боку, завдяки цьому людина втрачає не лише здатність, а й навіть потребу у чуттєвому пізнанні. При цьому звичайно вона й не замислюється над тим, що через спілкування вона отримує не образ світу, а уявлення партнера по спілкуванню про цей світ. До того ж, самі ці уявлення партнер також отримав не через безпосереднє пізнання світу, а від інших людей чи з книжок, знов-таки через спілкування, через мову.

Ще одна гносеологічна суперечність мови і спілкування пов'язана з тим, що в процесі їх використання працюють в основному раціональні канали сприйняття, і практично виключаються з пізнавальної діяльності емоційні механізми. Це помітно збіднює пізнання, оскільки воно в результаті втрачає такий важливий складник, яким є його емоційне забарвлення. Щодо ж навчально-пізнавальної діяльності в системі освіти слід зазначити, що учні та студенти лишаються позбавленими радощів власного відкриття нового, подолання ускладнень і формування свого бачення світу.

На жаль, з часом ця тенденція посилюється і стає визначальною у розвитку не тільки освіти, а й всього гуманітарного знання. Ускладнення ж змісту і характеру багатьох видів людської діяльності та застосовуваних технологій у поєднанні з широкою доступністю до джерел інформації призводять ще до однієї помітної тенденції – ослабленню, а то й зникненню потреби чуттєвому пізнанні. І тут не можна погодитися з позицією прихильників того, що справжнє пізнання відбувається виключно в процесі розумової діяльності.

Не випадково І. Кант підкреслював, що «незалежно від чуттєвості ми не можемо мати ніяких «споглядань»; отже, розсудок не є здібність споглядання. Окрім же споглядання існує лише один спосіб пізнання, а саме пізнання через поняття; таким чином, пізнання будь-якого, принаймні людського, розуму є пізнання через поняття, не інтуїтивне, а дискурсивне» [5, с. 77-78]. Дискурс же являє собою досить складний комунікативний феномен, структура якого охоплює як тексти-повідомлення, так і соціальні контексти, зумовлені уявленнями учасників спілкування один про одного, про цілі і обставини комунікації.

Отже, з подальшим розвитком філософії мови (а необхідність у її розвитку не викликає сумніву) проблеми пізнання як безпосередньо в процесі спілкування, мовленнєвого контакту з відповідною передачею нового знання, так і опосередковано, через осмислення (знов-таки за допомогою мови) ставатимуть все більш актуальними. Це зумовлено ускладненням людського буття й відповідною необхідністю його осмислення, оскільки бурхливий розвиток техносфери без належного його осмислення й управління ним створює реальну загрозу самому існуванню людської цивілізації.

Однак той же Ф. С. Бацевич стверджує, що сфери людського буття і свідомості (тобто мислення) цікавлять філософію мови лише в аспекті їх співвідношення з мовою [4]. Ми ж не можемо погодитися з такою позицією, оскільки сама природа людини зумовлює її буття у складній і суперечливій єдності індивідуального і суспільного, а останнє неможливе без спілкування і мови як одного з основних її інструментальних засобів. Однак роль мови цим далеко не обмежується. Її пізнавальні й культуротвірні функції, її значення у формуванні світоглядних позицій і духовного світу людини, нарешті процеси її прискореного розвитку визначають і відображають не тільки позитивні, а й негативні тенденції. Складна ж система об'єктивно існуючих взаємозв'язків буття, свідомості й мови вимагає визначати і враховувати за всю гаму джерел і чинників впливу на них, в тому числі й тих, що лежать поза межами мови, оскільки їх можливі прояви неминуче позначатимуться на ній самій.

Підтвердженням цієї тези можуть слугувати ті тенденції, які пов'язані з численними спотвореннями мови та порушенням її чистоти, викликаними й безпідставними і бездумними запозиченнями, й поширенням жаргонізму та сленгу (і тут запозичення!), й проникненням, на жаль, навіть у літературні твори нецензурної лексики. Досить тільки вслухатися

у мовлення студентів (майбутньої духовної і культурної еліти нації!), не говорячи вже про інші верстви молоді, щоб впевнитися у загрозливому характері цієї тенденції.

Отже, уявляється, що філософія мови має поширити свій інтерес на буттєві та пізнавальні аспекти як людини, так і мови та мовлення, а також на визначальні тенденції їх розвитку, зумовлені науково-технічним і соціальним прогресом і тими істотними зрушеннями, які відбуваються в духовній, культурній і ціннісній сферах сучасного соціуму і безпосередньо впливають на мову та на її власний розвиток.

Висновки. Наведені міркування дають нам вагомі підстави дійти таких висновків. По-перше, мова і мовлення відіграють дійсно визначальну роль у забезпеченні пізнавальних потреб людини і можливостей їх задоволення. За допомогою мови в процесі різних форм мовлення сучасна людина отримує такий колосальний обсяг знань в обмежений часовий період, який самостійно вона не змогла б отримати протягом всього життя.

По-друге, ці пізнавальні можливості мови містять низку суперечностей, основними з яких є виключення з процесу пізнання чуттєвих механізмів та емоційного сприйняття його результатів, певна втрата людиною здатності критично осмислювати отримувану інформацію, сприймаючи її на віру, спотворене формування картини світу у свідомості людей.

По-третє, сама мова як суспільний феномен зазнає істотних впливів з боку різних позитивних і негативних чинників суспільного розвитку, які позначаються на культурі мовлення, характері мислення й пізнавальних можливостях людей. Це вимагає від філософії мови більш глибоких підходів до аналізу цих процесів, які значною мірою визначають тенденції розвитку самої мови та її пізнавальних можливостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анкерсмит Ф. Введение. Трансцендентализм и возвышение и падение метафоры // Философские науки. – 2001. – № 1. – с. 70-92.
2. Бабаєв В. М., Пономарьов О. С., Пазиніч С. М., Заветний С. О. Соціальне пізнання: монографія / за заг. ред. О. С. Пономарьова. – Харків: ХНУМГ, 2014. – 320 с.
3. Бацевич Ф. С. Чи існує сучасна українська філософія мови? //

Философия языка: в границах и без границ. – Т. 6-7. – (Международная серия монографий). – С. 52-67.

4. *Бацевич Ф. С.* Філософія мови. Історія лінгвофілософських учень: підручник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2011. – 240 с.

5. *Кант И.* Критика чистого разума. – Симферополь: Реноме, 2003. – 464 с.

6. *Кремень В. Г.* Философия общения: Монография / В. Г. Кремень, Д. И. Мазоренко, С. А. Заветный, С. Н. Пазынич, А. С. Пономарев. – Харьков: ХНТУСХ им. П. Василенко, 2011. – 440 с.

7. Новая философская энциклопедия. – 2-е изд., испр. и допол. – М.: Мысль, 2010. – Т. 1-4. – 2816 с.

8. *Панфілов В. З.* Философские проблемы языкознания. Гносеологические аспекты. – М.: Наука, 1977. – 354 с.

9. *Пономарьов О. С.* Філософія мови і розуміння феномену спілкування //Философия языка: в границах и без границ. – Т. 8. – (Международная серия монографий). – С. 167-177.

10. Філософський словник соціальних термінів / Під заг. редакцією *В. П. Андрущенка*. – Харків: Корвін, 2002. – 672 с.

11. *Франк С. Л.* Незбагнене. Онтологічний вступ до філософії релігії. – Харків: Видавець Савчук О.О., 2013. – 404 с.

12. *Хайдеггер М.* Работы и размышления разных лет / Пер. с нем. – М.: Гнозис, 1993. – 464 с.

